

Paul Schenderling – er is leven na de groei,

samenvatting G.Goverde, greetg800@gmail.com, leesgroep Nieuwe Economie, GroenLinks Nijmegen

inleiding

Willen we nog steeds groei? Of alleen groene groei? Is groei wel nodig? De meeste politici denken van wel, maar steeds meer mensen, ook wetenschappers, denken dat we af moeten van groei. Paul Schenderling en anderen hebben een schrijverscollectief gevormd van mensen uit verschillende partijen, met verschillende kennis. Paul Schenderling is meestal hun woordvoerder. Ze doen onderzoek en discussiëren over wat er volgens hen moet gebeuren: de economie moet ophouden met groeien. ('postgrowth'). Eigenlijk zijn we al te laat, maar in de komende 4 a 5 decennia kan het om zo'n 40% verschil gaan in CO2 uitstoot en meer dan 30% verschil in materiaalverbruik als we NU stoppen met groeien. Alle hens aan dek!

Stel je voor dat er twee zeecontainers met goederen bij je worden afgeleverd. Dat is nl. wat wij per jaar uit het buitenland gebruiken aan spullen (grondstoffen en voedsel. Water niet meegerekend.) Dat is veel meer dan wat wij uit Nederland betrekken. Als wij alleen in Nederland geproduceerde spullen zouden kopen dan zouden we nog veel meer Tata Steels en Schiphols hier nodig hebben.

Sander Heijne en Hendrik Noten (*Fantoomgroei, 2020, waarom we steeds harder werken voor steeds minder*) lieten zien dat de Nederlandse economie al jaren bijna continu groeit maar dat, gecorrigeerd voor inflatie, de inkomens al jarenlang stagneren. Hoe kan dat? Dat komt door productiviteitsstijging; we werken harder. Maar met die groei gaat de *uitstoot* de komende decennia tientallen procenten stijgen. We moeten de samenleving minder afhankelijk maken van groei, om de veerkracht te behouden voor toekomstige uitdagingen.

De schrijver Senderling doet een gedachtenexperiment: *Stel dat we vanaf 1972 boek 'Grenzen aan de groei' af zouden hebben gezien van groei. Hoe zou onze wereld er dan uitzien?*

Er is een stuk minder opzichtige luxe te zien. Nieuwe luxe zijn degelijke handgemaakte spullen, concertbezoek, hippe groene restaurant, etc.. Er werd namelijk in de jaren 70 al voor individuele consumenten een heffing op consumptie ingevoerd, die steeg als mensen veel verbruikten. Tegelijk werd een belasting op arbeid fors verlaagd, zodat de mensen met een bescheidener inkomen er niet in welvaart op achteruit zijn gegaan. De vraag naar spullen met een langere levensduur steeg enorm. Bedrijven wedijverden met elkaar op het terrein van spullen van waarde met de minste milieu-impact en met veel hergebruik. Dat werd zichtbaar in het straatbeeld. Tweedehandswinkels, minder prullenbakken en zwerfafval. In woonwijken tref je naast de gewone voorzieningen ook een wijkdepot aan, van waaruit het delen van allerhande spullen wordt gecoördineerd (klusspullen, vrijetijdsspullen, etc.) Maatschappelijke organisaties sprongen erop in, en mensen vormden coöperaties want samen is het goedkoper. Nieuwe problemen: minder werkgelegenheid, minder overheidsinkomsten. Gelukkig bleken die problemen tijdelijk te zijn. De overheid ontdekt dat de helft van alle ziekten te karakteriseren zijn als welvaartsziekten, die samenhangen met stress en werkdruk. Door het verkorten van de werkweek ervoeren mensen minder stress. De overheid investeerde in een lightrailnet en isolatie van de gebouwde omgeving. 95% van de gebouwen, inclusief monumenten, is inmiddels energieneutraal. De overheid wist de concurrentiepositie van de Nederlandse bedrijven overend te houden. Het had veel van het land gevegd, maar Nederland was na 1972 weer gidsland geworden.

Hoe bereiken we dit en hoe haalbaar is het?

Dat kan als we onze focus verleggen: meer kwaliteit en smaak, meer vrije tijd en minder stress. Kunstmatige veroudering van producten wat nu veel bedrijven doen creëert meer omzet en winst. (Consumentenbond: technische levensduur van de meeste apparaten is drie keer zo lang als de gemiddelde gebruikstijd.) Er is uitgerekend dat een huishouden door aankoop van degelijker producten gemiddeld 10% minder hoeft uit te geven voor een vergelijkbare levensstandaard; dat betekent een halve dag per week minder werken!

Na 1972 bleken behoudende krachten echter te sterk. Het gedachtenexperiment werd niet uitgevoerd. Maar nu wordt de noodzaak duidelijk gevoeld. Alleen: het *hoe* is nog de vraag.

Deel 1: het kernprobleem en de kernmaatregel.

Hoofdstuk 1: *Het falen van het huidige systeem en de oplossing daarvoor.*

Wij werken teveel omdat we in onze economie te weinig waar(de) voor ons geld krijgen. Kwalitatief krijgen we elk jaar minder. De zwakste schakel in het product is makkelijk te manipuleren. Consumentenbond: van elektrische apparaten is de eigenlijke levensduur drie keer zo lang als de werkelijke (economische) levensduur en dan is de technische levensduur al tevoren kunstmatig in de fabriek verkort!

Het schrijverscollectief heeft een economisch model gebouwd met 116 rubrieken waarin je in je eigen huishouden kunt veranderen. Daarop is het 'huishoudboekje' gebaseerd, daarbinnen kun je 'aan de knoppen draaien'. Dit huishouden hoeft per saldo 10% minder uit te geven voor een vergelijkbare levensstandaard. Een halve dag per week minder werken! Je kunt ermee aan de slag, evt. met een groepje invullen.

(www.postgroei.nl/interactieve-huishoudtool)

Daarnaast zijn er ook allerlei vormen van verspilling buiten de productieketens om, bijv. reizen per o.v., vaker spullen repareren, en spullen delen. Dichter bij huis op vakantie, meer rust nemen. Dan hoeft een gemiddeld huishouden 20 tot 30 % minder uit te geven voor een vergelijkbare levensstandaard. Dat is een schokkende ontdekking én een kans. Een kans op een ander leven, nieuwe bedrijfsmodellen, etc. Het goede leven wordt geherdefinieerd.

Eén **kernmaatregel van de overheid** is voldoende om dit te bereiken. Het is een van de conclusies uit **Kapitaal en ideologie van Piketty** (Eerdere boek was 'Kapitaal in e 21e eeuw'). Hij ziet belastingen als het belangrijkste middel om de scherpe kanten van het kapitalisme af te vijlen. In zijn eerste boek doet hij voorstellen voor belastingmaatregelen op p. 1073 (maar wie komt zo ver in zijn boek?!) Het is een *milieumaatregel en sociale maatregel in één*. Die twee moeten worden geïntegreerd. **Hij zet 3 varianten uiteen:**

- 1. Een individuele CO2 kaart voor consumenten (de consument krijgt een soort tegoedbon. Door de jaren heen wordt het tegoed verminderd. Het is niet verhandelbaar.)
- 2. het integreren van een progressieve CO2 belasting in een progressieve inkomstenbelasting (CO2 belasting op *producten*. Verderop genoemd: belasting op consumptie. *Progressief* = klimmend, dus hoger als je meer verbruikt, zoals je een hogere inkomstenbelasting betaalt als je meer verdient). De hoogte van de belasting verschilt per product of productcategorie, vervuilende worden zwaarder belast, en door de jaren heen wordt hij telkens wat hoger. De belasting wordt geïntegreerd in het bestaande progressieve inkomstenbelastingstelsel. Bij elke verhoging van de CO2 belasting wordt de impact daarvan op verschillende belastingniveaus doorgerekend, zodanig dat de koopkracht van het gros van de huishoudens stabiel blijft.
- 3 een progressieve CO2 belasting op het niveau van de individuele consument. (Piketty: de eerste 5 ton aan CO2 emissies zou bijvoorbeeld niet of weinig kunnen worden belast, waarna een hoger tarief

voor de volgende tien ton geldt, etc., tot een maximaal uitstoot-niveau waarboven emissies simpelweg verboden zijn.

De eerste variant lijkt een soort VVV bon, de tweede op een BTW-verhoging die deels gecompenseerd wordt via de inkomstenbelasting, maar de derde is iets nieuws. Dat wordt bijgehouden door banken. De verspilling wordt belast op een progressieve manier (Zoals in 1914, toen in Nederland voor het eerst inkomstenbelasting moest worden betaald. Dat was ook onwennig.)

Voorbeeld:

- Naast de voorlopige aanslag inkomstenbelasting en de voorlopige aanslag inkomensafhankelijke premie voor de Zorgverzekeringswet krijg je ook een voorlopige aanslag CO2 belasting, gebaseerd op inkomen en het saldo van je CO2 uitstoot in het verleden. Het saldo wordt bijgehouden door banken, die ook je rekeningsaldo bijhouden. Bij elke aankoop is de bank verplicht om een berekening te maken van de CO2 uitstoot, (of soms de CO2 uitstoot die jouw aankoop compenseert). Sommige banken houden dat nu al bij voor klanten (RABO, voor boeren). In de huidige situatie is het ook al zo dat aan het eind van het jaar je bank het eindsaldo doorgeeft aan de belastingdienst. Die is progressief (hoger voor hogere inkomens).
- In de nieuwe situatie geeft de bank ook je CO2 eindsaldo door aan de belastingdienst. Alle overige informatie wordt in verband met de privacy niet doorgegeven. De belastingdienst verrekent het CO2-eindsaldo met de voorlopige aanslag, net zoals bij de inkomstenbelasting. Als je een bovengemiddelde CO2 uitstoot hebt is het belastingpercentage hoger. Boven een bepaald maximum is het simpelweg verboden uit te stoten.
- In aanvulling op Piketty is het voorstel van het schrijverscollectief van Schenderling om de CO2 heffing te gebruiken om **de belasting op arbeid substantieel te verlagen**, zodanig dat de 90% met de laagste inkomens per saldo evenveel betaalt als vóór de heffing. D.w.z. *alleen e rijkste 10% van de Nederlanders zal dus per saldo meer belasting gaan betalen*. (Door de invoering van de heffing te compenseren via een lagere belasting op arbeid blijft de welvaart van de overgrote meerderheid van de Nederlanders intact.)
(p.s. , GG: Internet: De rijkste tien procent van Nederland bezit tenminste zestig procent van het gehele Nederlandse vermogen. Het zijn vooral oudere Nederlanders. 11 procent van de ouderen heeft meer dan een half miljoen, en het komt vooral door het bezit van een eigen woning. Een aantal van hen zijn waarschijnlijk rijker dan het CBS denkt omdat ze stukjes van bedrijven bezitten die niet zijn meegerekend.)

Om de maatregel effectief te laten zijn moet de CO2 heffing door de tijd aangepast worden, zodat de uitstoot telkens blijft dalen en de economie in de toekomst CO2 neutraal is. Dit heet gefaseerde invoering.

Op p. 34-35 geven ze een **tabel** voor de gefaseerde invoering van de progressieve CO2 heffing. Over het tempo lopen de meningen uiteen. EU: *in 2050* moeten we CO2 neutraal zijn, Extinction Rebellion: *binnen nu en 3 jaar!* Wetenschappers: Nederland een stuk eerder dan 2050. (Ze stellen voor: bijstellen elke 4 jaar.)

p. 35: vergelijking tussen de 3 varianten:

- *Variant 1.*: een probleem is draagvlak, want er is een communicatieprobleem bij variant 1. In de EU zijn de emissierechten van CO2 verhandelbaar, de rijksten kunnen ze 'afkopen'. Dat zou hier ook kunnen gebeuren.
- *Variant 2* is iets minder precies maar wel gemakkelijker uitvoerbaar.

- *Variant 3* is precieser maar daardoor ook lastiger uitvoerbaar. (per persoon de CO2 uitstoot bijhouden).

Voor variant 3 zijn meer (technische, juridische etc.) randvoorwaarden nodig. Maar er zijn al verschillende milieu-impact databases, en er zijn al apps, van banken, die de milieu-impact bijhouden. Ook worden er vanaf 2023 gefaseerd Europese **Digital Product Passports (DDP's) voor producten** in de EU ingevoerd. Die DDP's kunnen ook ingezet worden om de milieu-impact van wat iemand koopt te berekenen. Eerst voor consumenten electronica, kleding, en halffabrikaten met een grote milieu-impact. Op termijn kan dit overgenomen worden door de ECB (EU bank), die digitale euro's wil gaan invoeren. Kortom, veel randvoorwaarden bestaan al. Variant 3 verdient nu de voorkeur maar is iets lastiger in te voeren. Het is ook mogelijk om eerst variant 2 in te voeren en op termijn pas variant 3.

De kernmaatregel die het schrijverscollectief voor ogen heeft is dus een *milieuheffing op consumptie in combinatie met een flink lagere belasting op arbeid*. (Ze noemen het niet CO2 heffing maar consumptie-heffing, omdat een voordeel is dat deze maatregel relatief eenvoudig uitgebreid kan worden van CO2 naar water, materialen, land etc.) De overgangsvariant nr 2 is relatief makkelijk uitvoerbaar.

Het huidige beleid is ineffectief en veel te langzaam. Het richt zich teveel op de *productiekant* van de economie, terwijl *de consumptiekant* bijna geheel buiten schot blijft. Een Nederlander gebruikt het equivalent van 3,5 aardbol, waardoor de aarde (en mensen) uitgeput raken. De Jevons paradox gooit weer roet in het eten. (de Brit Jevons schreef in 1865 een boek waarin hij uitlegde dat grotere efficiëntie leidt tot lagere gebruikskosten. Dit moedigt mensen aan om méér te gebruiken in plaats van minder.)

Senderling beschrijft 'het epische falen' van het milieubeleid (people planet profit, cradle to cradle, circulair, allemaal hypes.) De milieuwinst die aan de *productiekant* werd geboekt wordt aan de *consumptiekant* weer grotendeels ongedaan gemaakt. (Jevons-paradox). Nederland heeft daar 265 miljard aan subsidies etc. aan uitgegeven, 33.000 euro per Nederlands huishouden! Ondertussen werden de meeste milieuproblemen erger i.p.v. minder erg. De uitstoot in landen als Nederland moet volgens het IPCC vóór 2025 in een steil pad naar beneden zijn gebracht. De milieuheffing op consumptie noemt het schrijverscollectief vanaf dit punt in het boek 'eerlijke heffing op consumptie', altijd gepaard met verlaging van de belasting op arbeid, zodat de 'laagste' 10% niet getroffen wordt door hogere kosten.

Hoofdstuk 2: de kernmaatregel vergeleken met het huidige beleid.

Huidige beleid: bedrijven moeten rechten kopen om CO2 uit te stoten, en die rechten nemen in de toekomst langzaam maar zeker af, zodat de prikkel om CO2 uit te stoten sterker wordt. Maar het systeem is zo lek als een mandje: *slechts 45%* van de uitstoot wordt geprijsd, veel bedrijven hebben na lobbyen een uitzonderingsstatus gekregen. Import wordt wel geprijsd met een grensheffing maar dat is ook slechts een beperkt deel van de handel; de landbouw zit er (nog) niet bij. Het parlement heeft de voorstellen terug naar de tekentafel gestuurd. Etc. Steeds weer redenen om de CO2 beprijzing uit te stellen.

Drie problemen:

1. ETS (European Carbon Trading System) :1 geen snelle prikkel tot verandering.

Er is één prijs voor CO₂ rechten voor de hele Unie, die kunnen alleen in een zodanig tempo worden afgebouwd dat het voor alle landen haalbaar en betaalbaar is. *De zwakste schakel bepaalt het tempo.* Langzamer dan het IPCC voorstelt. Bulgarije zal eerder gestimuleerd worden om te verduurzamen dan Nederland. Terwijl Nederland meer heeft bijgedragen aan de uitstoot. Nederland krijgt veel tijd, terwijl het meer mogelijkheden heeft voor technische innovatie. En vooral: één CO₂ prijs raakt burgers in Bulgarije harder dan die in Nederland.

2.: oneerlijke lastenverdeling. Kijkend naar de actuele CO₂ prijs beslis je of je de uitstoot vermindert of CO₂ uitstootrechten koopt. (Wat doorberekend wordt aan de consumenten. Dat komt harder aan bij de mensen met een laag inkomen. Dat op zijn beurt vermindert weer het draagvlak.) De neiging zal zijn om de compensatie uit te breiden om onlogische en oneerlijke effecten van ETS ongedaan te maken— zo hebben al een heleboel vervuilende bedrijven compensatie gekregen. De andere optie is om het tempo te verlagen, maar dat is onwenselijk.

3: geen oplossing voor grote negatieve bij-effecten.

Alternatieven zoeken met minder uitstoot (maar die kosten misschien meer grondstoffen), dat kost veel energie). Het IEA schat dat de vraag naar zeldzame mineralen de komende 20 jaar met 2000 tot 4000% zal stijgen. Volgens een panel van de VN wordt 90% van het biodiversiteitsverlies en de waterschaarste veroorzaakt door materiaalwinning. De 6^e uitstervingsgolf is al begonnen.

De milieuheffing van Schenderling c.s. geeft ook inzicht in het consumptiepatroon, handig voor de wetenschappers. Je kunt ook kijken naar *de sociale impact* van consumptie. Denk aan de impact op verre landen. Er zijn al enkele winkels die het true-price systeem volgen, hogere prijzen waarmee schadelijke effecten worden voorkomen of gecompenseerd. De heffing richt zich op consumenten en tast dus de positie van het Nederlandse bedrijfsleven niet aan. Mensen worden gestimuleerd om degelijker producten te kopen.

Hoofdstuk 3: het effect van de kernmaatregel op onze welvaart.

Met een eerlijke heffing op consumptie worden milieuvriendelijke producten relatief goedkoper. (Een resultante van dit beleid: minder economische groei.) 'Milieuvriendelijke' kennis is al aanwezig, maar het probleem is dat milieuvriendelijke producten meestal duurder zijn, ze blijven op de plank liggen. Een heffing op consumptie zou dat oplossen.

Je zou jaarlijks aangifte moeten doen, geïntegreerd met de jaarlijkse inkomstenbelasting., en (voor ondernemers) de omzetbelasting. De belasting op arbeid zou flink verlaagd moeten worden. Dat leidt tot een herwaardering van praktische vaardigheden. De beleving van welvaart zal anders worden : men vindt nieuwe geluksbronnen, beter dan de kortstondige geluk van 'kopen'. Sommigen zullen een einde aan de ratrace van meer-meer-meer fijn vinden er komt een verschuiving van sociale en culturele activiteiten. Dat worden een nieuw soort luxe goederen. Meer vrije tijd. Men verwacht dat sociale en culturele normen zullen veranderen: meer volwassenen zijn nu eerder te karakteriseren als postmaterialist dan als materialist.

Veel weerstand? Fraudeurs kunnen te maken krijgen met naheffingen en boetes. Het huidige beleid richt zich op de productiekant: een fonds voor dit, een belasting voor dat. Een vleestaks werkt bijvoorbeeld degressief: mensen met een lager inkomen betalen een relatief hoog percentage. Maar een eerlijke heffing

op consumptie *in combinatie met* een flink lagere belasting op arbeid is eerlijker en effectiever en kan ons uit deze tang halen.

Fraude? De belasting is progressief en zal gezien worden als eerlijk. De effecten kunnen in wetenschappelijke studies gemeten worden, die dan meegewogen kunnen worden in het vaststellen van de heffing. De uitdaging is de implementatie, die de nodige capaciteit van m.n. de belastingdienst vraagt Daar moeten we in investeren! Evt. eerst kiezen voor een overgangsvariant (integreren in de inkomstenbelasting).

Dit tijdperk van nieuwe mogelijkheden noemen we postgroei.

Deel II: naar een nieuwe balans in de samenleving

Hoofdstuk 4: naar een nieuwe balans tussen vergroening en verdienvermogen.

De drie karaktereigenschappen van de ondernemer volgens Schumpeter);

- 1 Ze hebben een droom, en de wil om een privaat koninkrijk te scheppen'.
2. Ze willen slagen, succesvol zijn vanwege het succes.
- 3.de vreugde van het scheppen, ingenieuze oplossingen bedenken.

Ongeveer 2,5% van de mensen heeft dat karakter. Ze dragen bij aan het verdienvermogen van een land. Boeren bijv. Maar: productief werk (ondernemen) en reproductief werk (de zorg): beide zijn onmisbaar. Ondernemers wenden middelen aan voor toekomstig succes; mensen in de zorg proberen de middelen zo te verdelen dat iedereen aan bod komt. We moeten als maatschappij beide kanten aanspreken. We moeten ondernemingen ook weer niet te zwaar belasten. We gaan in dit boek op zoek naar een nieuwe balans. De kernmaatregel (zie deel 1) kan deze voorwaarden scheppen. De heffing zal het ondernemerschap niet inperken. Er blijven mensen nodig die het risico nemen om met geleend geld werk te bieden aan anderen. Deregulering van het bedrijfsleven, is dat gunstig (regels afschaffen)? Nee, bijv. regels voor bedrijfsveiligheid blijven nodig.

Praktische middenweg: eerlijke heffing op consumptie. Daarmee kunnen we ons ook de moeite besparen van allerlei maatregelen aan de grens. De concurrentiepositie van de EU zou verbeteren, want het leidt tot nieuwe bedrijfsstrategieën en een concurrentievoordeel. Sommige bedrijven hanteren al een sufficiency-driven businessmodel: ze zijn erop gericht om consumenten alleen te bieden wat hij echt nodig heeft. Bijv. outdoor kleding Patagonia.

Bedrijfs casus: IJslander speeltoestellen: die lang meegaan. Ze adverteren met reparaties. Maar het is nog een niche. Het zijn functionele toestellen, ze gaan moeiteloos 30 jaar mee i.p.v. 10 jaar, en daarna kunnen de materialen hergebruikt worden. Roestvrijstaal, geen onderhoud. Met grondankers kunnen toestellen voor grotere kinderen vastgeklikt worden. Maar ze leveren ook houten en kunststof toestellen, want daar vraag de klant naar, bijv. Nederlandse gemeentes, een grote klant.

Als Nederland voorop zou lopen en een heffing op consumptie zou invoeren zouden we exportkampioenen kunnen worden. Nederlandse bedrijven zijn al voorstander van milieuheffingen. Het is ook mogelijk om deze maatregel op EU niveau in te voeren. ETS (European carbon Trading system) kent nl forse beperkingen.. Maar er is geen doorslaggevend argument om op een Europees initiatief te wachten. Nederland is rijk en in een gunstige positie omdat te doen. Maar we moeten wel opschieten.

En verlaging van de belasting op arbeid geeft een extra stimulans aan ons verdienvermogen. Men kan dan meer investeren in arbeidsintensieve activiteiten, zoals onderzoek en ontwikkeling.

Hoofdstuk 5, Groene industriepolitiek om de transitie te versnellen.

Er zijn aanvullende overheidsmaatregelen nodig, , groene industriepolitiek. De komende jaren worden er miljarden aan besteed, men ziet de steun aan grote bedrijven als onvermijdelijk. Maar er is ook kritiek: ook steun aan vervuilende bedrijven? De Turkse econoom Rodrik onderscheidt drie valide elementen:

- Het positieve effect van agglomeraties. De overheid kan clustervorming stimuleren, bijv. Food Valley. (kennisuitwisseling, samenwerking). (agglomeratie-externaliteiten)
- Informatie-externaliteiten, self-discovery, : als bedrijven door experimenteren ontdekken welke nieuwe activiteiten zij kunnen ontplooien. De overheid kan ontwikkeling en onderzoek stimuleren.
- Coördinatie-externaliteiten: als de vorming van een nieuwe bedrijfstak in een land afhangt van investeringen in verschillende bedrijven in de keten. bv deelmobiliteit: extra faciliteiten nodig, parkeerplekken, apps etc.)

Advies Rodrik: selecteer geen ‘winnaars’: je weet nog niet wie het goed gaan doen. En: stel een tijdshorizon i.p.v. huidige beleid: meer onderzoek naar nieuwe concepten en productiemethoden, of investeringen coördineren in infrastructuur en andere randvoorwaarden.

Economen zijn het erover eens dat belastingen (heffing op consumptie bijv.) efficiënter manieren zijn om te vergroenen dan subsidies.

Een klimaatrechtvaardigheidsfonds kan onrechtvaardigheden in het beleid (hier voor lage inkomens, of elders) tegengaan. Dat vergroot ook het draagvlak voor klimaatbeleid. De toekomstige definitie van succes (zie eerder Schumpeter) is: zoveel mogelijk toegevoegde waarde leveren tegen een zo laag mogelijke milieu-impact. Daarin kunnen ze óók winstgevend zijn en groeien.

Welkeffect heeft een eerlijke heffing voor consumptie op de meritocratie (rijken, leidende figuren)? De prikkel om rijk te worden wordt verkleind. De heffing ontmoedigt veel consumenten maar maakt het niet geheel onmogelijk. Ondernemen is nu eenmaal in hun aard. En velen storten zich op liefdadigheid.

Kortom, daadkrachtige ondernemers zullen verbazingwekkende hoeveelheden verspilling met verbazingwekkende snelheid uit productieketens halen! Het zal zorgen voor welvaartswinst voor veel Nederlanders.

Volgende hoofdstukken: de rol van het maatschappelijk initiatief en het maatschappelijk middenveld.

Hoofdstuk 6 : kwalitatieve geluksbronnen en de coöperatieve samenleving.

Postgroei betekent een verschuiving van kwantiteit naar kwaliteit.

De consumptie per huishouden is verviervoudigd, terwijl het gemeten geluksniveau min of meer gelijk is gebleven. De Easterlin-paradox: *‘meer consumenten = meer verzadiging, er wordt minder toegevoegd aan de kwaliteit van leven.’* Het omslagpunt blijkt rond een inkomensniveau van 15.000 per jaar te liggen. Wat is wél belangrijk? Vrienden, ertoe doen, schoonheid. Drie geluksbronnen die onuitputtelijk zijn. Hun potentie voor geluksbevordering raakt nooit op.

Het postmaterialisme dat in opkomst is heeft hele oude wortels. Het draait om wat we zijn en niet wat we hebben. Bijna alle levensbeschouwingen gaan over goed leven en niet over veel hebben. Al deze aspecten van het leven staan in toenemende mate onderdruk. Kenners noemen tegenwoordig het meest schaarse

goed in onze economie: tijd en aandacht. Zorg, woningbouw, cultuur zijn onderworpen aan de logica van de markt. Daar concurreren bedrijven om. De wereld is ingewikkeld geworden (digitalisering etc.) wat stress met zich meebrengt. De doelstelling en werkwijze van veel maatschappelijke organisaties is uitgehold geraakt.

Het mediagebruik is nu gemiddeld 20 uur per week, de helft van de beschikbare vrije tijd. De tijdsbesteding aan de kwalitatieve geluksbronnen neemt juist af. Vrijwilligerswerk 1,7 uur per week, is gelijk gebleven, maar wel laag. Sociale contacten zijn afgenomen, eenzaamheid toegenomen.

Civil society (maatsch. middenveld), tussen markt en overheid vragen betrokkenheid, tijdsinzet en onderhoud. Door de belasting op consumptie kan de coöperatieve samenleving herleven.

De overheid zou de strijd tegen commercialisering kunnen ondersteunen: weren van reclames in publieke ruimtes. Manipulatie door techbedrijven tegengaan. Nuttige voorwerpen delen, of huren. Een kleine financiële vergoeding vragen voor spullen die beschadigd worden ingeleverd. Daar kan de overheid aan bijdragen (infrastructuur, lokale depots etc.) Hybride oplossingen: huurconstructies en abonnementen, waarbij de fabrikant eigenaar blijft. Stevige producten maken, die geschikt zijn om het product te delen.

De overheid kan coöperatieve organisatievormen faciliteren. Ruimte scheppen voor meer gemeenschappelijk eigenaarschap, zo kunnen nieuwe publiek-collectieve partnerschappen ontstaan.

Zorg, kinderopvang, onderwijs, zijn in naam nog maatschappelijke organisaties maar worden bestuurd door stichtingen of b.v.'s: een klein groepje bestuurders die het contact met de mensen zijn kwijtgeraakt. (Verenigingen zijn democratischer). In sectoren die door belastinggeld gefinancierd worden kan de overheid deze trend keren. Er zijn nu allerlei financiële verplichtingen waar leden en vrijwillige bestuurders onmogelijk aan kunnen voldoen. Maak van kinderopvang etc. een vereniging of coöperatie, die zijn democratischer en houden meer rekening met de menselijke maat. Daar kun je gewoon voor kiezen, en je kunt altijd nog overstappen naar een andere organisatievorm.

Hoofdstuk 7, een coöperatieve oplossing voor de wooncrisis.

Geen enkel land ter wereld heeft zo'n grote woningbouwsector. Woningcorporaties zijn echter in de loop der jaren verzwakt, o.a. door het verzelfstandigingsbeleid. Zo kon men met amper maatschappelijk protest de verhuurdersheffing opleggen in 2013. Daarna hadden de corporaties te weinig middelen en ging men huizen verkopen. Het corporatiemodel werkte eigenlijk prima. Nu komen vermogenswinsten terecht bij een selecte groep woningbezitters die enorme bedragen verdienen. Afschaffing van de verhuurdersheffing zou woningcorporaties weer de mogelijkheid geven om te bouwen voor de middenklasse.

Er zijn veel redenen om een structurele oplossing voor de wooncrisis te zoeken.

De kern van het probleem is schaarste, het tweede aspect is de opstuwning van de prijs omdat huizen beleggingsobjecten zijn geworden. De doorstroom van ouderen stopt. We zouden de rol van de basishuisvesting uit moeten breiden; ook bouwen voor de middenklasse. Corporaties terug naar hun oorspronkelijke doelstelling. Maar er moet ook ruimte zijn voor wooncoöperaties, die zouden ook een gunstige fiscale status moeten krijgen.

Ondersteunende maatregel: hogere belasting op riante vermogenswinsten op huizen. Belasting op verhuur verhogen, en een progressieve vermogensbelasting invoeren. Of de overdrachtsbelasting verhogen, behalve voor starters. Zo maken mensen zich democratische waarden eigen en leren ze democratische vaardigheden aan.

Kortom (samenvatting van dit hoofdstuk): Het bouwen van nieuwe woningen, een herleving van de sociale woningbouwsector, het stimuleren van nieuwe wooncoöperaties en hogere belastingen op vermogenswinsten en verhuurwinsten kunnen samen de wooncrisis helpen oplossen. Meergeneratiewoningen in elke wijk brengen ook sociale en maatschappelijke winst.

Deel III Paradigmaverschuivingen.

Hoofdstuk 8 : Mythes die vooruitgang in de weg staan.

Stel, je organiseert een Burgerberaad. Waarschijnlijk kom je tegen : bijna alle beleid van de overheid is gericht op bedrijven een niet op consumenten. Ter ondersteuning wordt vaak een modelleur ingehuurd die alle oplossingen doorrekent. Dan blijkt at in een op groei gerichte economie vergroening aan de productiekant leidt tot een verhoging van de vraag aan de consumptiekant. Zie grafiek. Gelet op de gigantische bedragen die de Ned. Overheid in dit beleid gepompt heeft (214 miljard in 30 jaar) is dat zeer inefficiënt. De mensen met een laag inkomen wijzen maatregelen als vleestaks of vliegtaks af. Een eerlijke heffing op de hele consumptie zal blijken de beste oplossing te zijn. Dat schept mogelijkheden voor kwalitatieve groei.

Is zo'n enorme verandering wel nodig? Sinds 1960 is de wereldbevolking gegroeid met een factor 2,3, maar de reële consumptie per Nederlander (gecorrigeerd voor koopkracht) met 4,5. De reële consumptie is in het mondiale zuiden veel minder hard gestegen. *De rijkste 1% op aarde stoot meer CO2 uit dan de armste 50% bij elkaar.* Overconsumptie in het mondiale noorden is het grootste probleem niet overbevolking. De CO2 voetafdruk van een Nederlander is ongeveer 3650 % groter dan van een Ethiopiër Er is per wereldburger ruim 1 ha. vruchtbare grond beschikbaar Dat is meer dan voldoende voor alle wereldburgers. Maar een Ethiopiër heeft maar 0,1 ter beschikking. Ook al zou de bevolking in 40 jaar verdubbelen, en Ned. van 17 miljoen naar 20 m, toenemen, dan nog zal de milieu-impact van Nederland 3x die van Ethiopië zijn. Dus aanpak van bevolkingsgroei heeft geen prioriteit.

Groene groei door technologische innovaties? Daarin geloven berust op een groot vertrouwen in technologische vooruitgang. Er is geen empirisch bewijs hiervoor. Zelfs het IPCC doet mee aan het wensken. Maar dat ontstaat door de druk van overheden die het instituut financieren. 'Economische groei in combinatie met 'unprecedented technological progress'. Broeikasgassen eerst uitstoten , dan later weer uit de lucht halen. Wat langzamer gaan, en in de toekomst de vertraging inlopen, dat zorgt voor zog. 'negatieve emissies' (nett zero).

Maar: wetenschappers houden ons voor: 350 ppm (parts CO2 per million parts of air) is veilig, maar we zitten al op 420 ppm. Er zijn wat testfaciliteiten waarmee gigantische hoeveelheden lucht aangezogen en gefilterd worden, maar het is gevaarlijk om daarop temikken. Ander voorbeeld: grootschalige bosbouw, en dan CO2 opvangen en opslaan (BECCS, Bio Carbon Capture and Storage) Daarvoor zijn enorme hoeveelheden landbouwgrond en water nodig. Allemaal dwaalsporen.

Andere belangrijke vraagstukken: water, biodiversiteit Gebrek aan aandacht daarvoor is de 'carbon tunnel'. Er zijn 9 natuurlijke systemen die op elkaar inwerken, waarvan klimaat er slechts een is.

Gelukkig hebben deze geluiden ook het IPCC bereikt. Ze vragen nu aandacht voor de consumptiekant van de economie en voor degrowth.

Verschil tussen postgroei en ontgroei:

Ontgroei = verminderen van productie, consumptie en ongelijkheid. **Postgroei** = het tijdperk na de groei en de nieuwe mogelijkheden daarin.

Het steile pad naar beneden dat uiterlijk in 2030 nodig is alleen mogelijk als rijke landen hun uitstoot eerder en sneller reduceren. Dan blijft er ook meer ruimte over voor arme landen om zich economisch te ontwikkelen.

Postgroei is ook economisch verstandiger. Barbara Baarsma schreef 'Paden naar groene groei', maar mensen zoals zij zijn gepreoccupeerd door het probleem van de houdbaarheid van de overheidsfinanciën. Zie deel 4. De milieuschade kunnen we niet meer betalen uit opbrengsten van de groei. De vervuiling is nu globaal Het voorkomen van verdere opwarming is goedkoper.

Het verdienvermogen in Afrika is de laatste tien jaar met 13% gedaald door lagere landbouwopbrengsten. Kan in Europa ook gebeuren. Groei maakt de kosten van adaptatie vele malen hoger en het inkomen omdat te betalen lager. Opschieten dus.

Hoofstuk 9: postgroei in internationaal perspectief

Er zijn al 1,7 tot 5 miljoen vroegtijdige sterfgevallen door de extreme temperaturen, en 6,7 tot 8,7 miljoen door luchtvervuiling. In Afrika werden 166 miljoen mensen getroffen door klimatrampen. 5,5 Europeanen zorgen voor één extra sterfgeval elders in de wereld. In de komende 50 jaar wordt het leefgebied van 1,5 miljard mensen door hitte etc. onbewoonbaar. ALS we de opwarming weten te beperken blijft het daarbij. Nederland hoort bij de top 15 verantwoordelijke landen.

In de economie wordt de rol van machtsverschillen nauwelijks onderzocht. Kapitaal is ook een machtsfactor. Dus het is ook een kwestie van ecologische oftewel klimaat-rechtvaardigheid. 136-139: 'Box': *Kiza Magendane: Bloedmineralen zoals kobalt (70% uit Kongo) worden naar het buitenland gesmokkeld. Nu kobalt voor batterijen, zoals vroeger rubber voor autobanden zijn belangrijk voor de westers economie. 10 miljoen mensenlevensgingen verloren door het beleid van Leopold II, zo is de schatting. Zoals de slavenhandel.* Rodney: "How Europe underdeveloped Africa'. *Rijke landen beloven veel maar komen hun beloftes niet na. Oxfam: Arme landen hebben waarschijnlijk een tekort van 75 miljard dollar om hun klimaatdoelen te behalen. De 100 miljard die rijke landen zouden moeten betalen zijn een lachertje. De Bashi in Congo leefden in harmonie met de natuur, in staat om levensvreugde en extase te ervaren op basis van wat het land en het vee hun gaven. Totdat de Europeanen kwamen en hun land vernietigden.* Er zijn ambitieuzere doelen nodig en een serieus herstelprogramma voor volkeren als de Bashi.

Vooraf vrouwen streven naar herpolitiseren van het economisch discours. Het postgroei gedachtegoed borduurt voort op tradities in het mondiale zuiden, zoals *buen vivir* in Latijns Amerika, *ubuntu* in z afrika, en *swarj* in India. Dat kwam in Europa pas op in de jaren 70. In de jaren 90 kreeg het technologisch optimisme echter de overhand. Duurzame ontwikkelingsdoelen ('een tegenstelling in zichzelf' aldus de postgroei beweging). Het alternatieve economisch denken is geëxplodeerd. In 2018 waren verschillende gerenommeerde postgroei wetenschappers betrokken bij de Green New Deal for Europe (een *alternatieve* versie van de European Green Deal), waarin o.a. het streven naar groei wordt losgelaten. (GG: zie <https://gnde.diem25.org/>) Economie studenten verenigen zich onder Rethinking economics.

Landen/organisaties die stappen zette: OESO ('Voorbij de Groei', Stiglitz), Wellbeing Economic Governments (WEGO-partnerschap, Schotland, Wales, IJsland, Nieuw Zeeland, Finland: zij zetten welzijn in het hart van de beleidsvorming). Streven naar respectering van planetaire grenzen, rechtvaardige verdeling van rijkdom en

kansen, en efficiënte toewijzing van middelen. Deze landen hebbe/hadden allemaal vrouwelijke regeringsleiders. Bhutan heeft sinds 1990 bruto nationaal geluk i.p.v. bnp. Boeddhistische normen en waarden: wederzijdse afhankelijkheid.

Nederland: het CPB houdt in haar modellen nu meer rekening met brede welvaart. Materiële welvaart en BBP zijn slechts 2 van de 9 'taartpunten'. Het CBS kijkt sinds kort ook naar de invloed van Nederland op de brede welvaart elders in de wereld. De overheid geeft via de 'regio deals' middelen voor brede welvaartdoelen.

In Zweden loopt sinds 2019 een groot onderzoek naar een welvaartsstaatzone groei en wordt geëxperimenteerd met burgerraden. Daar kwamen voorstellen uit voor een maximum inkomen etc. Zweden gaat een op consumptie gebaseerd emissiedoel hanteren. Eerste regeringspartij die zich achter de postgroei gedachte schaaft: IU in Spanje (Izquierda Unida, Verenigd Links). In een aantal steden wordt volop geëxperimenteerd, bijv. Amsterdam. Allemaal pogingen.

Deel IV: Leven in een postgroei samenleving.

Hoofdstuk 10: Werk en zekerheid

Het klimaatakkoord van Parijs stemde optimistisch, Maar sindsdien kwamen er veel alarmerende berichten over het klimaat en kregen we ook nog te maken met corona, Oekraïne, en een onmachtige overheid w.b. toeslagenaffaire en andere zaken. De reactie van veel mensen: 'houden wat je hebt'. Als in het postgroei scenario veel mensen hun baan zouden verliezen zou dat dezelfde reactie oproepen. Hoe zorgen we er dan voor dat Nederland genoeg sociale zekerheid biedt en dat de mate van ongelijkheid laag genoeg wordt om de transitie naar een 'postgroei samenleving succesvol te maken? Niet het streven naar onafhankelijkheid (wonen in een grot in Nieuw Zeeland?!) biedt zekerheid maar juist samenwerking, en herwaardering van mensen met praktische vaardigheden door een eerlijke heffing op consumptie en verlaging van de belasting op werk. Nieuwe business modellen leiden tot meer werkgelegenheid.

Voorbeeld (Box): Emma Safety Footwear. Voortgekomen uit de staatsmijn Emma. Emma werkt met mensen met een zwakke positie op de arbeidsmarkt. Er is bijzondere aandacht voor de circulaire gedachte en de natuur. Ze gebruiken componenten die lang meegaan, dikker leer, slijtvaste materialen. De inlegzool is 85% recycled schuim. Ze knappen gebruikte schoenen op. Ze werken samen met anderen, bijv. w.b. het recyclen van stalen neuzen. Er zijn nieuwe exportmarkten gevonden m.n. in Scandinavië. De overheid zou ambachtsopleidingen terug moeten brengen de belasting op arbeid verlagen.

Drie positieve bij-effecten van een eerlijke heffing op consumptie:

1. Hogere overheidsinkomsten waardoor de staat kan investeren in allerlei publieke werken (new Green Deal)
2. daardoor wordt het mogelijk de belasting op arbeid fors te verlagen. Dat leidt tot een langdurige versterking van de werkgelegenheid
3. dat draagt bij aan de verdere ontwikkeling van het Nederlandse verdienvermogen. En toenemende ongelijkheid.
4. De vrees voor oplopende werkloosheid is ongegrond.

Er zijn twee uitdagingen: toenemende problemen op de arbeidsmarkt en toenemende ongelijkheid.

arbeidsmarkt: de werkloosheid is laag maar het arbeidspotentieel is groot: 1,2 miljoen mensen! Er zijn 9,4 miljoen mensen werkzaam. Van de 1,2 miljoen werklozen zijn 374.000 echt werkloos, 500.000 zouden graag meer werken, 323.000 zijn 50 plussers, hebben een beperking, of mogen het nog niet opgeven van hun uitkeringsinstantie.

Tweede beperking: flexibiliserings-paradox. Mensen werken flexibel terwijl ze dat eigenlijk niet willen. Precaire arbeid (laagbetaald en onzeker werk, 1,1 miljoen mensen) geeft veel stress. In Europa dreigt 40% van de mensen af te haken door grote sociale onzekerheid. Jonathan Holslag noemt hen de 'kommer 40'. Volgens het SCP heeft 20% van de mensen te maken met grote sociale onzekerheid. Dat is ook het aantal wegblijvers bij de verkiezingen. (Daarnaast stemt 20% populistisch.)

Basisinkomen is niet dé oplossing. Mensen die wel een inkomen hebben maar geen werk zijn meestal niet gelukkig: het geeft het gevoel dat je geen zinvolle bijdrage kunt leveren. De WRR heeft het hele vraagstuk onderzocht en pleit voor een basisbaan. We zouden het geld dat we uitgeven aan uitkeringen kunnen benutten om basisbanen te scheppen. Sommige gemeentes experimenteren er al mee. Basisbanen kunnen fungeren als vangnet. Je kunt er altijd terecht als je tijdelijk contract elders is afgelopen. Sommigen kunnen alsnog doorstromen naar reguliere werkgevers, anderen niet. (De Melkertanen was zo iets, maar die zijn in 2004 afgeschaft, volgens de WRR zonder valide argumentatie. In 2015 werd de Participatiewet ingevoerd, , maar werk vinden bij reguliere werkgevers lukt niet genoeg. Alles is ondertussen aan de gemeentes gedelegeerd. Basisbanen kunnen fungeren als vangnet. Het aanpakken van de doorgesloten flexibilisering blijft nodig. Geen arbeidsmarkt is in Europa zo verregaand geflexibiliseerd als de Nederlandse. Een groot deel van de flexwerkers flexwerkt niet vrijwillig. Naast de vormgeving van basisbanen moeten nog andere stappen gezet worden om het aantal flexwerkers terug te brengen tot normale proporties.

Hoofdstuk 11 – lange termijn zekerheden in een postgroei samenleving.

Stabilisatie van de werkgelegenheid kan meer vrije tijd en minder stress opleveren. Basisbanen en aanpakken van de doorgesloten flexibilisering zijn twee ondersteunende maatregelen van de overheid op het terrein van werk en zekerheid. Maar het is verstandig om naast deze korte termijn ook alvast werk en zekerheid *op de lange termijn* te overdenken. Werkijdverkorting wordt aanbevolen.

Pensioen paradox: goed geregeld in Nederland, 1: AOW, 2: aanvullend pensioen waar werknemers verplicht voor sparen, en de mogelijkheid om tegen fiscaal gunstige voorwaarden bij te sparen. Er is dus veel bestaanszekerheid voor ouderen in Nederland. (GG: *Het is de vraag of de nieuwe pensioenwet die aangenomen is in 2023 gaat uitpakken. Daarom laat ik hier een deel van het pensioen-verhaal uit het boek weg.*)

Nu zijn er 27 werkenden voor 10 AOW-ers. In een postgroei scenario zal de AOW premie wat harder moeten stijgen om de AOW te blijven betalen. Dat is het eerste stukje van de pensioenpuzzel. Tweede: het is onwenselijk dat pensioenfondsen blijven streven naar een zo hoog mogelijk rendement. Ze kunnen dus minder hard stijgen wat tot tekorten in de toekomst kan leiden.

Het derde stukje is dat de belasting op arbeid flink verlaagd wordt. Gepensioneerden betalen inkomstenbelasting (hun uitkering wordt gezien als uitgesteld loon) Een lager belasting op arbeid is dus inkomensverbetering voor de gepensioneerden... Als de pensioenfondsen stoppen met streven naar een maximaal rendement op vastgoed draagt dat bij aan het beperken van de woonlasten van jong en oud. Andere ideeën zijn meer geclusterd bouwen, en Zorgcoöperaties. Voor de zzp-ers zijn de potentiële pensioenproblemen in de toekomst het ergst. Voor hen zijn aanvullende maatregelen nodig.

Hoofdstuk 12 – vermindering van ongelijkheid in een postgroei samenleving.

Het reële inkomen stagneert al jaren, Meer dan de helft van de economische groei is sinds de jaren 80 uitsluitend ten goede gekomen aan de rijkste 1% , en de rest van de groei bij de hogere middeninkomens, door de liberalisering. Wel zijn we met zijn allen meer uren gaan werken

Nederland staat op de 14e plaats w.b. inkomensongelijkheid, dat valt nog mee. Maar de vermogensongelijkheid is juist een van de hoogste ter wereld. Volgens de **World Inequality Database** onder

leiding van Piketty, die zich baseren op belastinggegevens, bezit in Nederland de **rijkste 10%** bijna **48% van het vermogen** en de **armste 48%** heeft **9%**! En dat is zeer vertekend want de belastingdienst sluit deals met grote bedrijven en particulieren over **ontwijking van winst- en vermogensbelasting**, door toe te staan dat vermogen gestald wordt in belastingparadijzen. De overheid wil juist zoveel mogelijk buitenlandse vermogenden hierheen halen. In het opzicht van vermogensongelijkheid is Nederland een van de meest ongelijke landen. Bovendien is het Nederlandse stelsel regressief. De armste 40% betaalt 55 % belasting, de middeninkomens betalen 40%, de rijkste 10% van de inwoners betalen 36%!

Het leidt ook tot klimaatongelijkheid De rijkste 10% stoot 29 ton per jaar uit, 2x zoveel als de gemiddelde Nederlander.. De veilige grens is 1à 2 ton per wereldburger per jaar. De uitstoot van de rijkste 1% is ook nog eens het hardst gegroeid.

Oplossing:

1. Eerlijke heffing op consumptie,
2. van een progressief naar een regressief belastingstelsel.

Dat maakt milieubeleid EN sociaal beleid EN een flinke verlaging van de belasting op werk mogelijk. Het leidt tot meer werken voor de bovenlaag, minder voor de onderlaag, Meer vrije tijd en minder stress.

Hoofdstuk 13 De toekomst van de landbouw in een postgroei samenleving

Nederland heeft veel vruchtbare grond, die grotendeels besteed wordt aan veevoer. Van het eten op een gemiddeld Nederlands bord komt 75% uit het buitenland. Het doel is maximale opbrengsten tegen zo laag mogelijke kosten. Een vijfde van de wereldwijde uitstoot is voor het voedsel-vervoer. Afname van vitamines tijdens het vervoer versnellen het verouderingsproces van het voedsel. Veel "beschermingsmiddelen", veel geraffineerde suiker, want suiker is een van de goedkoopste voedingsmiddelen.

Als we het beleid richten op natuurlijk rijpen, (niet de tomaten laten rijpen onderweg van Spanje naar hier), en op vers eten dat bij het seizoen past, betaalbaar voedsel, gewasrotatie, polycultuur etc. kom je uit bij ...voedselbossen. (Kastanjes hebben evenveel voedingswaarde als soja.) Minder uitstoot, een bos biedt CO2 opslag, etc. Maar het proces duurt lang, bomen groeien niet snel; er zijn overgangskredieten nodig. Het werk is intensiever (minder machines) dus meer werkkrachten nodig. Men moet anders leren koken.

De meeste boeren en consumenten zijn er niet voor, maar aangesproken op hun rol als burgers willen ze er wel over denken. Andere besteding van de middelen (reclame afschaffen andere voorlichting) kan bijdragen aan de transitie.

Kunnen we wel zonder tropische gewassen? Er zijn alternatieven, zoals Wilder Land (o.a. thee) of het Brabantse bedrijf Local Tea. Chocolate makers in de VS: de cacao komt met de zeilboot Tres Hombres naar Amsterdam. Als Nederland voorop loopt kan dat groene exportkansen opleveren.

14 Energie en mobiliteit in een postgroei samenleving.

Het grootste deel van het energiegebruik is voor het leveren van producten en diensten voor eindgebruikers. Er is nog een gigantisch potentieel voor energie besparing. De komende jaren zijn heel veel zeldzame mineralen nodig, maar uit de vervuilende winning daarvan en het lage recycling percentage (1%) blijkt dat daar nog veel werk te doen is. Een eerlijke heffing op consumptie zorgt voor een toeslag op alle energie-intensieve activiteiten. In huishoudens en bedrijven kan nog veel bespaard worden. Klimaatinstallaties in bedrijven en instellingen staan vaak niet goed afgesteld – daarop kan vijf keer zoveel bespaard worden als alle windmolens in 2015 opwekten.

Energiecoöperaties kunnen goedkoper energie leveren want er hoeft geen winst gemaakt te worden. De-commercialisering is ook goedkoper: minder reclame bijvoorbeeld. Reclame kan informerend of manipulatief zijn. Sommigen zeggen alle reclame is manipulatief – info kun je ook op het internet vinden. **Reclame is ‘de kunstmest van onze consumptiemaatschappij’.** Afschaffen dus.

Als topinfrastructuur er eenmaal is neemt de vraag vanzelf toe (lightrail tussen den Haag, Rotterdam en Zoetermeer: 5 x meer passagiers.) Als we gelijktijdig en grootschalig investeren in infrastructuur ontstaat een grote klap w.b. het vervoer. Middelen kunnen vrijkomen door te stoppen met investeringen in KLM en elektrische privé auto's. Liever light rail en spoorverbindingen en deel-auto's. Het maakt de steden gezonder en groener. Postgroei kan leiden tot een drastische reductie van de distributielogistiek. Lokaal 3d printen kan er ook toe bijdragen.

Hoofdstuk 15 de toekomst van de zorg in een postgroei samenleving

De gezondheidsparadox: we vinden gezondheid belangrijk maar leven er niet naar; we zetten werk, financiële zekerheid en comfort op de eerste plaats. We kopen elektrische fietsen i.p.v. de gewone. En dan 's avonds naar de sport school. Het komt door de marketing. We namen meer zonnepanelen ipv te besparen. Het is een oeroude neiging om te denken dat meer beter is en minder slechter. Teveel welvaart maakt ziek (bewerkt voedsel en gemakvoedsel is minder gezond). Meer dan een miljoen werknemers zijn niet aan het werk want 'minder productief', en lijden daaronder. Ook de mentale gezondheid van kinderen en jongeren is gedaald.

De helft van de ziektegevallen betreft vermijdbare (welvaarts)- ziektes. Toenemende ongelijkheid heeft ook geleid tot een toename van privé zorg, die arbeidskrachten onttrekt aan publiek gefinancierde zorg. Onze uitgaves stijgen al jaren terwijl de zorgcapaciteit nog steeds onvoldoende is.

Nuchtere inbreng van psychiater Jim van Os:

1. gezondheid hangt van onze omgeving af (mensen, werk, wijk etc.)
2. die omgeving kan ziekmakend zijn (voedsel, marketing, werkdruk etc.)
3. De vraag naar (geestelijke) gezondheidszorg zal altijd veel groter zijn dan het aanbod. Het leven is complex, iedereen loopt schrammen en deuken op. We moeten de samenleving minder ziekmakend maken. Het is een collectieve uitdaging. Nieuwe coöperaties en andere vormen van betrokkenheid zijn nodig. 'Welzijn op recept' is een initiatief van dokters die sociale activiteiten voorschrijven. <https://ghc-hazenkamp.praktijkinfo.nl/welzijn-op-recept-in-de-wijk/>

De zorg wordt de grootste uitgavenpost van de overheid: 16% van het bbp. (nu is dat sociale zekerheid, met 11% van het bbp.) Postgroei leidt tot een minder ziekmakende samenleving. Maar de vergrijzing is er ook nog.

Ook in de zorg geldt de Jevons-paradox: Hoe efficiënter de zorg, hoe goedkoper de behandeling, en hoe meer geld en mankracht voor een extra behandeling. Tekort aan personeel is de enige echte rem op zorguitgaven. Langer thuis wonen? Bij drie uur zorg per dag is een instelling al goedkoper. Toch bevordert de overheid thuis blijven.

Oplossingsrichtingen:

1. meer geclusterd wonen (verzorgingshuizen zijn echter afgeschaft),
2. Kijken naar de hele persoon. De kosten zouden een stuk lager zijn als er één generalist zou zijn die naar de hele persoon kijkt en op grond daarvan een integrale behandeling voorschrijft. Zo iemand zou de huisarts kunnen zijn maar die worden afgeknepen. Waar dat niet het geval is (experiment; 2x

zoveel behandeltime): dat leidde tot grote daling van het aantal verwijzingen door huisartsen, ziekenhuizen in de problemen (te weinig werk!), experiment stilgelegd.

3. meer aandacht voor de sociale context van gezondheid. Die is achteruit gegaan: reclames, fastfood, bezuinigingen op sociaal terrein, etc. Dat beleid dus terugdraaien, en investeren in de basiszorg, in het sociaal domein, welzijnswerk en een niet-gereguleerde publieke ggz waar iedereen altijd laagdrempelig en evt. anoniem naartoe kan.
4. het weghalen van schotten tussen verschillende zorgwetten, zodat het geld kan worden ingezet voor doelstellingen uit een andere wet. (Zorgverzekeringswet, Zvw), WMO (wet maatsch. ondersteuning), en WLZ (wet langdurige zorg). Bijvoorbeeld: iemand heeft psychische problemen (WMO), het wordt erger (ggz) opname: WLZ.... Een manier om verschotting tegen te gaan is om de zorgbudgetten te verdelen over de regio's, en om binnen de regio's de schotten te laten vervallen. Een nadeel is dat de concurrentie tussen de zorgverzekeraars dan gedeeltelijk wordt opgeheven.

Marktwerking in de zorg heeft de zorgkosten opgedreven, het heeft vooral kaasschaaf bezuinigingen opgeleverd, in de onderste regionen (huisartsen, fysio etc.-; de universitaire onderzoekers etc. varen er wel bij) Samenvattend: Postgroei maakt de samenleving minder ziekmakend. Bovendien, oplossingsrichtingen: de verbeteroostellen in dit hoofdstuk kunnen het verwachte houdbaarheidstekort van 5,6% van het BBP vrijwel volledig oplossen. Er zal meer naar jou als mens worden gekeken, je zult minder snel van het kastje naar de muur gestuurd worden, je kunt kiezen voor een zorgcoöperatie, etc.

Deel 5: samenvatting

16: postgroei: het tijdperk van kwalitatieve groei.(schema op p. 247)

De groep 'postgroei' wilde het idee van postgroei beleidsmatig uitwerken. Maar met inhoudelijk sterke maatregelen zijn we er nog lang niet. Door de toenemende polarisatie en de veelheid aan crises is het lastig tot werkbare oplossingen te komen. Maar demogelijkheden zijn er: in de komende 40 jaar is de uitstoot bij postgroei 28% kleiner, en in twee van de drie modellen die ze onderzocht hebben zelfs 38% lager.

Als men vasthoudt aan groene groei wordt het funest voor landen rond de evenaar. Materiaalverbruik temperen kan ook niet bij groene groei. Het materiaalverbruik zal afnemen bij postgroei en toenemen bij groene groei. Postgroei is een kans om te groeien in menselijkheid. Postgroei: de koopkracht blijft de komende 40 jaar ongeveer gelijk, bij groene groei zal de koopkracht met ong. 30% stijgen. Maar koopkracht zegt niet alles, vermindering van verspilling en betere kwaliteit maken het verschil. En: meer werkgelegenheid en vrije tijd. Het houdbaarheidstekort valt lager uit. (De sleutel tot de oplossing is de beheersbaarheid van zorgkosten.)

Overheidsinstanties zoals het CBS zijn momenteel niet consequent in hun voorspellingen. Het CPB is veel te rooskleurig. Het is niet te voorspellen hoeveel landen postgroei zullen omarmen. Dus voorspellen is lastig. Postgroei = van kwantitatieve naar kwalitatieve groei. De Nederlandse economie vernietigt meer waarde dan dat het toevoegt. De dominantie van het groeidenken heeft onze democratische verbeeldingskracht aangetast. Technocratische logica en management logica vieren hoogtij. We moeten gewoon besluiten om nieuwe doelen na te streven.

Holslag: als regeringen markten beïnvloeden door monetaire interventies, waarom mogen ze dat dan niet doen via regulering? Postgroei draagt bij aan de oplossing van de wooncrisis, basisbanen, de zorg. Postgroei ontmoedigt de groei van de jaarlijkse schuldenberg omdat ze de consumptiegroei en de groei van het BBP afremt.

Volgens sommigen is herstructurering van de enorme schuldenberg die er in de wereld is nu al noodzakelijk. Alleen: bedrijven met veel vermogen hebben veel te verliezen. De overheid moet dan geen vermogenden uitkopen met belastinggeld. Herstructureren is beter: alleen de huishoudens en bedrijven met veel vermogen hebben dan veel te verliezen. Zolang het verdienvermogen in orde is, zoals met postgroei, hoeven we niet

bang te zijn voor een recessie. Een recessie wordt meestal veroorzaakt door vraaguitval. Postgroei heeft juist een positief effect op het verdienvermogen in Nederland.

p. 247 schema: intrinsieke waarden van postgroei, en maatregelen en uitkomsten

*Laatste blz: **Niets is zo krachtig als een idee waarvoor de tijd gekomen is! (Victor Hugo)** .*

Nawoord: voor consumenten en burgers: meedoen met **Just Enough** www.justenough.nl

Voor bedrijven, overheden en ngo's: www.postgroei.nl Ook voor trainingen en adviezen voor bedrijven.